

REFLEXE KLÍČOVÝCH KOMPETENCÍ STUDENTY UČITELSTVÍ ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ A UČITELSTVÍ PRAKTICKÉHO VYUČOVÁNÍ A ODBORNÉHO VÝCVIKU

REFLEXION OF KEY COMPETENCIES BY STUDENTS OF TEACHING VOCATIONAL SUBJECTS AND TEACHING PRACTICE PRACTICAL AND VOCATIONAL CLASSES

P. KADLECOVÁ¹, M. HORÁČKOVÁ²

Abstrakt:

Institut celoživotního vzdělávání Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně připravuje v bakalářských studijních oborech učitele odborných předmětů a učitele praktického vyučování a odborného výcviku. V současné době tamní pracovníci řeší výzkumný záměr „Aktualizace vzdělávacích potřeb studentů ICV MZLU v Brně vzhledem k možnostem vzdělávací instituce a požadavkům praxe“. Cílem projektu je zjistit spokojenost studentů se studovaným oborem a jejich očekávání od studia, stejně jako nároky zaměstnavatelů na své pracovníky. Výsledkem projektu je zkvalitnění přípravy studentů na vstup do praxe. Příspěvek představuje dílčí část výzkumu, která se soustředí na nazírání důležitosti profesních kompetencí.

Klíčová slova

profesní kompetence, učitelství odborných předmětů, učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

Abstract

Lifelong Learning Institute in Mendel University of Agriculture and Forestry in Brno prepares teachers of vocational subjects and teachers of practice practical and vocational classes in bachelor's study programs. Its research workers solve a scientific and research project "Update of educational needs of students at ICV MZLU Brno with respect to the possibilities of the educational institution and requirements of the practice". Design of project is discovering student's satisfaction with study program, their expectation of studies, and also requirements to the employee by employers. The result of project brings improving the quality of preparing the students to the entry

¹Mgr. Petra Kadlecová, Institut celoživotního vzdělávání MZLU v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel.: +420 545 135 229, mail: petra.kadlecova@mendelu.cz

² Ing. Marie Horáčková, Institut celoživotního vzdělávání MZLU v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel.: +420 545 135 230, mail: marie.horackova@mendelu.cz

to practice. The paper present part of research which is concentrated to the reflexion key professional competencies.

Key words

professional competencies, teaching vocational subjects, teaching practice practical and vocational classes

Úvod

Profesní kompetence učitelů jsou v současné době velmi diskutovanou oblastí. Snaha vymezit tento termín vyplývá z aktuální potřeby znovu definovat roli učitele ve výchovně – vzdělávacím procesu, ve smyslu posílení aktivní činnosti žáků a studentů. Učitel však nepředstavuje pouze facilitátora tohoto procesu. Každodenní pedagogické situace, jichž se účastní, vytváří a řeší, vyžadují celou škálu schopností a dovedností, jakož i osobních vlastností, jež jsou pro učitelskou profesi specifické.

Tedy mluvíme o profesních kompetencích učitele. Přístupů vymezujících tento pojem je celá škála (Švec, 2009).

V našem šetření souzníme nejvíce s pojetím, které současně reflektuje funkci školy ve společnosti. Přehledně uvádí Vašutová (2007) následující funkce školy.

Kvalifikační, která znamená orientaci školy na výkon a znalosti žáků a zahrnuje dílčí funkce kognitivní (škola kvalifikuje žáky pro další studium) a profesionalizaci (škola kvalifikuje žáky pro výkon profese a v širším smyslu jejich zapojení do světa práce).

Socializační funkce vyjadřuje, že škola je místem socializace žáků.

Integrační funkce školy zahrnuje přípravu žáků pro osobní i veřejný život.

Personalizační funkce školy znamená podporu individuality každého žáka a jeho rozvoj v samostatně jednajících osobnost.

Takto vymezené funkce mají dle Vašutové (2007) stálou strukturu, přičemž se mění jejich pojetí vzhledem ke vzdělávacím cílům, které sledují požadavky doby. Model kompetencí, jak jej dále Vašutová (2007) uvádí, sleduje tyto vzdělávací cíle a byl podkladem pro vytváření profesního standardu učitele, tento proces v současnosti však není dokončen.

Model pracuje se sedmi oblastmi profesních kompetencí a rozvíjí jejich náplň.

Kompetence předmětová: znalosti aprobačního oboru v potřebném rozsahu a hloubce (odpovídající škole působení – ZŠ, SŠ), schopnost transformovat poznatky do vzdělávacích obsahů učebních předmětů, dovednost vytvářet mezipředmětové vazby, dovednost vyhledávat a zpracovávat informace s využitím informačních a komunikačních technologií, schopnost transformovat metodologii poznávání daného oboru do způsobu myšlení žáků v daném vyučovací předmětu.

Kompetence didaktická/psychodidaktická: zvládnutí strategie vyučování, dovednost využívat metodický repertoár daného předmětu a přizpůsobit jej požadavkům konkrétní školy i individuálním požadavkům žáků, znalosti o teoriích hodnocení žáků i jejich psychologických aspektech.

Kompetence pedagogická: znalost procesů a podmínek výchovy v rovině teoretické i praktické, orientace v kontextu výchovy a vzdělávání na základě znalostí vzdělávacích soustav a trendů, schopnost podporovat rozvoj individuálních kvalit žáků v oblasti zájmové a volní, znalost práv dětí a mládeže a její uplatnění v praxi.

Kompetence diagnostická a intervenční: dovednost používat prostředky pedagogické diagnostiky, schopnost identifikovat žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a uzpůsobení výuky jejich individuálním potřebám, schopnost rozpoznání sociálně patologických jevů, znalosti z oblasti prevence a nápravy sociálně nežádoucích jevů, schopnost řešit školní výchovné situace a zvládnutí problémů vázaných na školní prostředí, schopnost reflektovat ve své práci změny vzdělávacích podmínek.

Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní: dovednost utváření příznivého pracovního a sociálního klimatu školní třídy, znalosti sociálních vztahů mezi žáky, dovednost praktického využití socializačních aktivit zaměřených na žáky, orientace v náročných situacích ve škole i mimo ni a schopnost zprostředkovat jejich řešení, dovednost pedagogické komunikace, její uplatnění ve třídě a škole, znalosti problematiky rodinné výchovy.

Kompetence manažerská a normativní: znalost zákonů a norem vztahujících se k výkonu profese a pracovního prostředí, schopnost reflexe vlastní pedagogické práce, administrativní činnosti spojené s evidencí žáků a jejich studijních výsledků, organizační schopnosti využitelné pro tvoření mimoškolních a mimovýukových aktivit žáků a studentů, dovednost vytvářet efektivní spolupráci ve třídním kolektivu, schopnost vytváření projektů institucionální spolupráce, včetně zahraniční.

Kompetence profesně a sociálně kultivující: široký rozsah znalostí všeobecného rozhledu (tj. filozofických, kulturních, politických, právních, ekonomických), dovednost těmito působit na formování hodnot a postojů žáků a studentů, dovednost vystupovat jako reprezentant profese, dovednost obhájení svých pedagogických postupů, schopnosti spolupráce s kolegy, schopnost sebereflexe na základě autodiagnostiky a autoevaluace i hodnocení svého výkonu jinými subjekty, schopnost a ochota sebevzdělávání a dalšího vzdělávání.

Dnešní trend často ukazuje, že absolventi vysokých škol očekávají od studia nejen přípravu na pracovní uplatnění v jimi studovaném oboru. Studium pro ně představuje rozšíření a kultivaci osobních vlastností a dovedností širšího spektra na obecné rovině, bez ohledu na to, zda se dále budou profesně realizovat ve vystudovaném oboru.

Z tohoto úhlu pohledu představují profesní kompetence takovou škálu schopností a dovedností, která umožní lidem úspěšně zvládat běžné i neobvyklé situace v různých typech zaměstnání a na různých pozicích pracovního týmu. Výčet takto pojatých kompetencí není zdaleka úplný. Například Veteška a Tureckiová (2008) uvádí následující: znalost cizích jazyků, komunikační dovednosti a schopnosti, adaptabilita, schopnost rozhodovat se, tvořivost, schopnost řešit problémy, nést zodpovědnost, časová flexibilita, samostatnost, schopnost týmové práce, schopnost vést a motivovat druhé, ochota učit se a dále se vzdělávat, profesionální vystupování a chování, zdatnost ve využívání výpočetní techniky, zdatnost práce s informacemi, vysoké pracovní nasazení – výkonnost, analytické a koncepční myšlení, manažerské schopnosti a dovednosti.

Absolventi pedagogických oborů představují nezřídka právě tu skupinu studentů, pro něž byla volba studia učitelství až na druhém místě a po absolvování hledají uplatnění také v jiných (odborných) profesích. Z toho důvodu je u nich nutné sledovat vedle učitelských kompetencí též tyto všeobecně profesní (Kadlecová a kol., 2009) .

Materiál a metody

V publikovaném příspěvku se soustředíme na reflexi důležitosti a nedůležitosti profesních kompetencí. Zajímalo nás, jaké je chápání profesních kompetencí mezi studenty učitelství, tedy jaké vlastnosti, schopnosti a dovednosti vidí jako důležité nebo nedůležité pro jejich obor. V dotaznících byl nabídnut přehledný výčet: **zběhlost ve vlastním oboru, znalost cizího jazyka, schopnost rozhodovat se, schopnost řešit problém, schopnost objasnit význam ostatním, umění převzít odpovědnost, adaptabilita a flexibilita, schopnost týmové práce, používání výpočetní techniky, prezentační dovednosti, ochota k dalšímu vzdělávání, komunikační schopnosti, schopnost učit se, orientace v informačních zdrojích, orientace v oborové legislativě.**

Respondenti měli za úkol zvolit pět nejdůležitějších kompetencí v rámci jejich studovaného oboru, v následující otázce pak volili kompetence nejméně důležité. Naším cílem bylo získat od studentů plnohodnotné a pokud možno vyčerpávající informace, které se budou vztahovat ke klíčovým kompetencím budoucího učitele odborných předmětů a učitele praktického vyučování a odborného výcviku. Z tohoto důvodu jsme do dotazníku vložili otevřenou otázku, kde se studenti mohli vyjádřit k tomu, zda v předcházející nabídce postrádali nějaké profesní kompetence a pokud ano, požádali jsme je o jejich doplnění.

Osloveni byli všichni studenti bakalářských studijních oborů Specializace v pedagogice, studijních programů Učitelství odborných předmětů (dále UOP) a Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku (dále UPVOV). Oba

tyto obory lze studovat v prezenční i kombinované formě, ovšem počet studentů v jednotlivých formách a programech se liší, což může ovlivňovat odpovědi v šetření. Zatímco mezi studenty kombinované formy studia UPVOV převažují již učitelé s praxí, kteří si studiem doplňují požadované pedagogické vzdělání, ve studijním oboru UOP (prezenční i kombinované formě) najdeme právě mnoho studentů, kteří volí studium pedagogického oboru jako pojistku svého budoucího uplatnění. Tabulka 1 ukazuje počty oslovených studentů, návratnost dotazníků a rozložení odpovědí z hlediska jednotlivých bakalářských oborů, zastoupení studentů prezenční a kombinované formy studia a zastoupení mužů a žen.

Tabulka 1: Popis výzkumného souboru

	Počet oslovených studentů	Počet vyplněných dotazníků	Návratnost dotazníků (%)	forma studia		pohlaví	
				prez.	kom.	muži	ženy
UOP*	71	41	58	3	38	12	29
UPVOV*	102	49	48	19	30	13	36
celkem	173	90	52	22	68	25	65

Zdroj: vlastní výsledky

**UOP = Učitelství odborných předmětů*

**UPVOV = Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku*

Získaná data byla podrobena deskriptivní a kvantitativní analýze.

Výsledky a diskuse

V následujících řádcích představujeme výsledky dotazování, které proběhlo mezi studenty bakalářských oborů Specializace v pedagogice a programech UOP a UPVOV. Tabulka 2 ukazuje, které schopnosti, dovednosti a vlastnosti označovali respondenti jako nejvíce a nejméně důležité.

Zjistili jsme, že zvolené znalosti, schopnosti a dovednosti se neliší, pokud jde o studium oborů UOP a UPVOV. Mezi nejdůležitějšími se umístily kompetence předmětové (zběhlost ve vlastním oboru, schopnost objasnit význam) a vztahující se k didaktické činnosti učitele (prezentační dovednosti a částečně též schopnost objasnit význam) a dále manažersko-normativní kompetence (orientace v oborové legislativě, schopnost řešit problém), kompetence profesně a sociálně kultivující (ochota k dalšímu vzdělávání).

Také nejméně důležité znalosti, schopnosti a dovednosti volili respondenti z řad studentů UOP a UPVOV téměř shodně. Nejčastěji jmenované byly ty, jež spadají do oblasti profesně - sociálních kompetencí (znalost cizího jazyka, schopnost týmové práce, adaptabilita a flexibilita, ochota k dalšímu vzdělávání) a předmětových kompetencí (používání výpočetní techniky a orientace v informačních zdrojích).

Tabulka 2: Nejvíce a nejméně důležité kompetence dle studentů učitelství

Studijní obor Specializace v pedagogice	Kompetence (znalosti, dovednosti, schopnosti)	
	Nejdůležitější	Nejméně důležité
UOP*	1. schopnost objasnit význam	1. používání výpočetní techniky
	2. prezentační dovednosti	2. znalost cizího jazyka
	3. zběhlost ve vlastním oboru	3. schopnost týmové práce
	4. schopnost řešit problém	4. adaptabilita a flexibilita
	5. orientace v oborové legislativě	5. orientace v informačních zdrojích
UPVOV*	1. zběhlost ve vlastním oboru	1. používání výpočetní techniky
	2. schopnost řešit problém	2. adaptabilita a flexibilita
	3. schopnost objasnit význam	3. znalost cizího jazyka
	4. ochota k dalšímu vzdělávání	4. orientace v informačních zdrojích
	5. prezentační dovednosti	5. ochota k dalšímu vzdělávání

Zdroj: vlastní výsledky

*UOP = Učitelství odborných předmětů, UPVOV = Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

Podle výběru nejdůležitějších kompetencí lze usuzovat, že dotazovaní studenti je volili s vědomím své budoucí (nebo stávající) pedagogické činnosti. Jako nejméně důležité pak označovali kompetence související spíše s obecným uplatněním na trhu práce než úspěchem v učitelském povolání.

V pojetí různých studentů se však vnímání důležitosti a nedůležitosti významně liší. Například „orientace v oborové legislativě“ představuje jak důležitou tak i nedůležitou dovednost pro respondenty UOP, podobně je tomu s vlastností „ochota k dalšímu vzdělávání“ u respondentů z řad UPVOV.

Vysvětlujeme si to rozdílným chápáním dané profese u respondentů, což je přirozený jev. V pozadí však může stát též nejasnost užívaných pojmů. Tato skutečnost pak představuje výzvu pro pedagogické pracovníky ICV MZLU v Brně, kteří tak dostávají zpětnou vazbu o výsledcích svého působení.

Na otázku, ve které jsme se studentů ptali, zda shledávají výčet profesních kompetencí dostačující nebo zda některou podstatnou kompetenci pro studovanou profesi postrádají, jsme získali jen minimum odpovědí.

Z celkového počtu devadesáti studentů bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice se vyjádřili pouze tři.

Jeden student ze studijního oboru UPVOV cítí potřebu rozšiřovat praktické dovednosti v oboru. Dva studenti ze studijního oboru UOP mají zájem o to, aby v rámci studia byli připraveni na konkrétní situace, které při výuce mohou nastat, s tím, že prostřednictvím např. modelových situací získají představu o možnostech řešení těchto situací.

Vzhledem k tomu, že se studenti k tomuto bodu buď nevyjádřili vůbec a nebo napsali, že nic nepostrádají a se současným stavem jsou spokojeni, nelze

vyvodit, žádný výrazný nedostatek v nabízených profesních kompetencích v rámci obou studijních oborů.

Závěr

ICV MZLU v Brně chce tímto způsobem pružně reagovat na velké změny, které v současnosti probíhají v naší společnosti a stále více zvyšují nároky mimo jiné i na úroveň pedagogických pracovníků středních odborných škol. Vědeckovýzkumný projekt „Analýza vzdělávacích potřeb studentů ICV MZLU v Brně vzhledem k možnostem vzdělávací instituce a požadavkům praxe“ poskytne velmi cenné informace od studentů a jejich potenciálních zaměstnavatelů, což umožní ICV MZLU v Brně, nabízet takové vzdělávací programy, které budou přesně vystihovat všechno to, co studentům učitelského povolání na středních odborných školách usnadní jejich zařazení na pracovním trhu a následné zvládnání nelehké učitelské profese.

Výsledky zveřejněné v příspěvku jsou součástí výzkumného záměru, id. kód VZ: 62156 48904 “Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu”, tématický okruh 02 „Hlavní tendence ve vývoji konkurenčního prostředí v podmínkách integračních a globalizačních procesů a adaptace subjektů na nové podmínky integrovaného trhu“ realizovaného za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím MŠMT.

Literatura

KADLECOVÁ, P., DANIELOVÁ, L., LINHARTOVÁ, D., PŘIBYL, M., LOUKOTOVÁ, J. 2009. Profesní kompetence učitelů a jejich vnímání studenty učitelství. In Linhartová, D. et col. eds. *International scientific conference ICOLLE 2009*. Brno : MZLU v Brně, 2009. s. 47 – 53. ISBN 978-80-254-5330-8.

ŠVEC, V. *Monitorování a rozvoj pedagogických dovedností*. Brno : Paido, 2000. 233 s. ISBN 80-85931-87-7.

VAŠUTOVÁ, J. 2007. *Být učitelem: Co by měl učitel vědět o své profesi*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 76 s. ISBN 978-80-7290-325-2.

VETEŠKA, J., TURECKIOVÁ, M. 2008. *Kompetence ve vzdělávání*. Praha : Grada, 2008. 159 s. ISBN 978-80-247-1770-8.

Recenzent: Mgr. Drahomíra Kučírková, CSc.